

Wyrok z dnia 22 kwietnia 2005 r., II CK 653/04

Na podstawie przepisów dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. Nr 15, poz. 82) na własność Skarbu Państwa przeszły także lasy i grunty leśne o obszarze powyżej 25 ha, stanowiące własność osób fizycznych, których grunty były objęte przepisem art. 2 ust. 1 lit. b dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (jedn. tekst: Dz.U. z 1945 r. Nr 3, poz. 13 ze zm.).

Sędzia SN Antoni Górski (przewodniczący)

Sędzia SN Elżbieta Skowrońska-Bocian (sprawozdawca)

Sędzia SA Dariusz Zawistowski

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Barbary N. przeciwko Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez Lasy Państwowe Nadleśnictwo P. i Starostę Z. oraz Gminie S. o wydanie nieruchomości, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 22 kwietnia 2005 r. kasacji powódki od wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 17 czerwca 2004 r.

oddalił kasację i nie obciążył powódki kosztami postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Powódka Barbara N. domagała się od Skarbu Państwa – Nadleśnictwa P., Skarbu Państwa – Starosty Z. oraz Gminy S. wydania określonych bliżej w pozwie działek leśnych. Domagała się także wydania działek, na których znajdował się dom oraz sad warzywno-owocowy bądź odszkodowania za te nieruchomości.

Sąd Okręgowy w Łodzi, Ośrodek Zamiejscowy w Sieradzu wyrokiem częściowym z dnia 26 lutego 2004 r. nakazał pozwanemu Skarbowi Państwa - Nadleśnictwu P., aby wydał powódce Barbarze N. niektóre działki leśne położone we wsi B., bliżej określone w sentencji wyroku. Ponadto nakazał wydanie powódce przez Gminę S. także niektórych spośród dochodzonych przez nią działek leśnych.

W pozostałej części oddalił powództwo oraz w całości powództwo w stosunku do Skarbu Państwa-Starosty Z.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że objęte pozwem działki należały do majątku ziemskiego „K.C. i B.”, a powódka jest spadkobierczynią właścicieli tego majątku, Adama i Marcelego N. W skład majątku wchodziły wskazane w pozwie działki, przy czym część z nich tworzyła kompleksy leśne -niektóre powyżej, inne poniżej 25 ha. Cała nieruchomości rolne została przejęta na własność Skarbu Państwa na cele reformy rolnej na podstawie decyzji Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Łodzi z dnia 10 grudnia 1946 r.

Sąd Okręgowy uznał, że ocena zasadności powództwa opartego na art. 222 § 1 i art. 405 k.c. sprowadza się do kwestii, czy pozbawienie poprzedników prawnych powódki majątku było zgodne z obowiązującym stanem prawnym. Sąd uznał, że władny jest samodzielnie ustalić, czy do tego majątku mają zastosowanie przepisy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (jedn. tekst: Dz.U. z 1945 r. Nr 3, poz. 13 ze zm.) oraz dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. Nr 15, poz. 82 ze zm.). Stwierdził, że w skład majątku wchodziły zarówno grunty rolne, jak i leśne. Odwołał się do definicji pojęcia nieruchomości ziemskiej sformułowanego w uchwale Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 września 1990 r., a także do stanowiska Trybunału, że intencją ustawodawcy było przeznaczenie na cele reformy rolnej tylko tych części nieruchomości, które mogą być wykorzystane dla prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji rolniczej, sadowniczej i zwierzęcej. W konsekwencji Sąd pierwszej instancji przyjął, że należy wydać powódce jedynie działki, które mają charakter leśnych oraz powierzchnię poniżej 25 ha. Były one bowiem wyłączone z nacjonalizacji ze względu na treść art. 1 ust. 3 lit. b dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa. Objęcie tych nieruchomości nacjonalizacją nastąpiło bez podstawy prawnej, a więc w tym zakresie żądania powódki są zasadne. W odniesieniu do działek, w stosunku do których pozwany Skarb Państwa zgłosił zarzut zasiedzenia, Sąd uznał, że nie została wykazana przesłanka zasiedzenia, jaką stanowi samoistne posiadanie.

Sąd Okręgowy nie znalazł natomiast podstaw do uznania, że nie były objęte przepisami dekretu o reformie rolnej te działki, na których znajdował się dwór,

zabudowania administracyjne i gospodarcze oraz park, ogród warzywny i sad, pozostawały one bowiem w funkcjonalnym związku z gospodarstwem rolnym, stanowiąc centrum życiowe jego właścicieli, z którego administrowali całym swoim majątkiem. Żądanie wydania tych działek albo wypłacenia odszkodowania Sąd uznał za niezasadne.

W wyniku apelacji powódki oraz Skarbu Państwa – Lasów Państwowych Nadleśnictwa P. Sąd Apelacyjny w Łodzi zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że zmienił orzeczenie Sądu Okręgowego co do wydania określonych działek i w tym zakresie powództwo oddalił, oddalając też w całości apelację powódki.

W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny dokonał gramatycznej wykładni art. 2 ust. 1 dekretu o reformie rolnej, a konkretnie użytego tam określenia „nieruchomości ziemskie”. Odwołując się do treści i celów przepisów dekretu o reformie rolnej, a także do rozumienia analizowanego pojęcia w przepisach obowiązujących w okresie międzywojennym, doszedł do wniosku, że określenie „nieruchomość ziemska” nie jest tożsame z pojęciem użytków rolnych lub gruntów rolnych. Określenie to nie w pełni odpowiada zatem pojęciu nieruchomości w rozumieniu przepisów prawa rzeczowego, gdyż może obejmować kilka nieruchomości w rozumieniu art. 46 k.c. Odwołał się także do analogicznego rozumienia tego pojęcia przez Trybunał Konstytucyjny w uchwale z dnia 19 września 1989 r., W 3/89 (OTK Zb.Urz. 1990, nr 1, poz. 26).

Sąd Apelacyjny podzielił pogląd Sądu Okręgowego, że integralnym składnikiem nieruchomości ziemskiej jest dwór, zabudowania gospodarcze oraz park. Nie ma znaczenia, czy dwór usytuowany jest w obrębie kompleksu terenów rolniczych, czy też, jak w stanie faktycznym rozpoznawanej sprawy, od tych terenów pozostaje oddzielony naturalną granicą w postaci rzeki czy drogi. Istotne jest, że stanowi centrum życiowe właścicieli majątku i ośrodek, z którego majątek jest zarządzany. Decydującym kryterium jest zatem związek funkcjonalny i gospodarczy z pozostałą częścią nieruchomości.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, w zakresie tak rozumianego pojęcia "nieruchomość ziemska" pozostają także lasy wchodzące w jej skład. Wniosek taki wypływa z całokształtu przepisów rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 czerwca 1927 r. o zagospodarowaniu lasów nie stanowiących własności Państwa (Dz.U. Nr 57, poz. 504 ze zm.); takie też było stanowisko doktryny na tle ustawodawstw zaborczych. Ponadto wniosek taki uzasadniają przepisy ustawy z

dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej (Dz.U. 1926 r. Nr 1, poz. 1 ze zm.), w których lasy wyraźnie wyłączono spod parcelacji. Sąd odwołał się też do § 44 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzenie reformy rolnej, zgodnie z którym po objęciu nieruchomości przez Państwo z podziału wyłączone były zabudowania dworskie, szkółki leśne i obszary konieczne dla usunięcia enklaw leśnych.

Wreszcie, zdaniem Sądu Apelacyjnego, obecnie obowiązująca definicja gospodarstwa rolnego zawarta w art. 553 k.c. obejmuje także lasy. Odmiennej interpretacji nie można doszukiwać się w uchwale Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 września 1990 r., W 3/89, gdyż Trybunał wyłączył z kręgu nieruchomości ziemskich tylko działki, które przed dniem 1 września 1939 r. zostały rozparcelowane z przeznaczeniem na działki budowlane. Ani teza, ani uzasadnienie tej uchwały nie pozwalają na konkluzję, że Trybunał Konstytucyjny uznał za uprawnione wyłączenie z nieruchomości ziemskiej wszystkich jej części, które nie były bezpośrednio przeznaczone na produkcję roślinną, zwierzęcą lub sadowniczą, takich jak siedliska czy lasy, i zwrot tych części właścicielom. Nie było zatem podstaw do uznania, że działki, których zwrotu domaga się powódka, nie były objęte zakresem działania dekretu z dnia 6 września 1944 r.

W odniesieniu do działek, w stosunku do których Skarb Państwa zgłosił zarzut zasiedzenia, Sąd Apelacyjny nie podzielił stanowiska Sądu Okręgowego i uznał, że prawo własności w stosunku do nich zostało nabyte w drodze zasiedzenia. Skarb Państwa objął je w posiadanie bezprawnie, ale charakter posiadania nie zostaje przesądzony samym sposobem objęcia nieruchomości w takie posiadanie. Do nabycia prawa w drodze zasiedzenia może dojść także wówczas, gdy objęcie rzeczy w posiadanie nastąpiło w okolicznościach bezprawia. Działki zostały objęte przez Skarb Państwa i traktowane jak jego własne, czego dowodem są zapisy w ewidencji gruntów.

Kasacja powódki oparta została na podstawie naruszenia prawa materialnego. Skarżąca zarzuciła rażące naruszenie art. 2 ust. 1 w związku z art. 1 dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, także w związku z art. 233 § 1 k.p.c., oraz art. 1 dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejściu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa „przez błędne przyjęcie, że lasy mogły być przejęte w oparciu o dekret z dnia 6 września 1944 r. na cele reformy rolnej”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Istota rozpoznawanej sprawy sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, czy należące do poprzedników prawnych powódki działki leśne stanowiące wydzielone kompleksy o obszarze poniżej 25 ha stały się własnością Skarbu Państwa na podstawie przepisów nacjonalizacyjnych. W grę wchodzić może dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej oraz dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa.

W toku postępowania zostały wyrażone dwa poglądy w tej kwestii. Sąd Okręgowy przyjął, że podstawę prawną przejęcia lasów należących do poprzedników prawnych powódki stanowiły przepisy dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa i wobec tego własność wyodrębnionych kompleksów leśnych o powierzchni nieprzekraczającej 25 ha nie przeszła na Skarb Państwa ze względu na wyłączenie zawarte w art. 1 ust. 3 pkt b tego dekretu. Sąd Apelacyjny zajął stanowisko odmienne, uznając, że poprzednicy prawni powódki utracili własność całego majątku, także wszystkich terenów leśnych niezależnie od ich obszaru, na podstawie dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Sąd drugiej instancji uzasadnił swoje stanowisko wykładnią pojęcia „nieruchomości ziemskie”, które, jego zdaniem, obejmowało także grunty leśne należące do właścicieli gospodarstw rolnych.

Sąd Najwyższy nie podziela wykładni dokonanej przez Sąd Apelacyjny, gdyż przeciwko niej przemawiają następujące argumenty.

W art. 1 ust. 2 dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej wymieniono, co zostało objęte reformą rolną i wskazano, że chodzi o upełnorolnienie istniejących gospodarstw karłowatych, małorolnych i średniorolnych, tworzenie nowych samodzielnych gospodarstw rolnych dla bezrolnych, robotników i pracowników rolnych oraz drobnych dzierżawców, o tworzenie w pobliżu miast i ośrodków przemysłowych gospodarstw dla produkcji ogrodniczo-warzywniczej, zarezerwowanie odpowiednich terenów dla szkół oraz poddanych zarządowi państwowemu lub samorządowemu ośrodków dla podniesienia kultury rolnej, wytwórczości nasiennej, hodowlanej oraz przemysłu rolnego, a także o zarezerwowanie odpowiednich terenów pod rozbudowę miast, kolonii mieszkaniowych i ogródków działkowych oraz terenów na potrzeby wojskowe,

komunikacji publicznej lub melioracji. Dla realizacji tych celów nieruchomości leśne byłyby mało przydatne.

Analiza celów reformy rolnej określonych w dekrete z dnia 6 września 1944 r. prowadzi zatem do wniosku odmiennego niż przyjęty przez Sąd Apelacyjny; przez określenie nieruchomości ziemskie, użyte w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu o reformie rolnej należy rozumieć te obiekty mienia nieruchomego, które mają charakter rolniczy. Takie stanowisko zajął Trybunał Konstytucyjny w uchwale z dnia 19 września 1990 r., W 3/89, wskazując, że z przepisów dekretu, jak również z rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 1 marca 1945 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. Nr 10, poz. 51) wynika, iż intencją ustawodawcy było przeznaczenie na cele reformy rolnej tych nieruchomości lub ich części, które są lub mogą być wykorzystane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej, zwierzęcej czy sadowniczej. Z przepisów tych nie wynika natomiast, ażeby na cele reformy rolnej były przeznaczone nieruchomości niemające takiego charakteru, a więc m.in. działki budowlane niepozostające w funkcjonalnym związku z gospodarstwem rolnym. To stwierdzenie można odnieść także do nieruchomości leśnych.

Za przyjęciem takiego rozumienia określenia „nieruchomość ziemska” przemawia także treść, a nawet sam fakt wydania, dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa.

W szczególności należy zwrócić uwagę na art. 1 ust. 3 lit. b, na podstawie którego nie przechodziły na własność Skarbu Państwa lasy i grunty leśne podzielone prawnie lub faktycznie przed dniem 1 września 1939 r. na parcele nie większe niż 25 ha, stanowiące własność osób fizycznych, grunty które nie są objęte przepisami artykułu 2 lit. e dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Treść tego przepisu w części należałoby uznać za zbędną, gdyby przyjęć, że kompleksy leśne stanowiące własność osób będących właścicielami gruntów objętych przepisami dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej także były objęte przepisami wymienionego dekretu.

Reasumując, lasy należące do osób fizycznych i prawnych w dniu wejścia w życie dekretu o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (27 grudnia 1944 r.), stały się własnością Skarbu Państwa, jeżeli spełnione były przesłanki określone w tym akcie prawnym. Odnosiło się to także do lasów

stanowiących części majątków ziemskich podlegających przepisom dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej.

Powyższy wniosek nie oznacza jednak, że kasacja powódki jest oparta na uzasadnionych podstawach, należy bowiem wziąć pod uwagę uregulowania zawarte w dekrecie z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa. Zgodnie z jego art. 1 ust. 1, lasy i grunty leśne o obszarze ponad 25 ha, stanowiące własność lub współwłasność osób fizycznych i prawnych, przeszły na własność Skarbu Państwa. Przejście to nastąpiło *ex lege*, a protokół przejęcia, sporządzany w trybie § 1 i 2 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 20 stycznia 1945 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. Nr 4, poz. 16) stanowił jedynie dowód tego, że dana nieruchomość przeszła na własność Skarbu Państwa (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1994 r., III CZP 50/94, OSNCP 1994, nr 11, poz. 212, oraz z dnia 27 kwietnia 1994 r., III CZP 54/94, OSNCP 1994, nr 11, poz. 215). Wyłączone zostały lasy i grunty leśne wymienione w art. 1 ust. 3, a więc stanowiące własność samorządu terytorialnego (lit. a) oraz podzielone prawnie lub faktycznie przed dniem 1 września 1939 r. na parcele nie większe niż 25 ha, stanowiące własność osób fizycznych, grunty których nie były objęte przepisami art. 2 lit. e dekretu z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej.

W rozpoznawanej sprawie zarówno Sąd pierwszej instancji, jak i powódka w kasacji powołali art. 1 ust. 3 lit. b dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa jako przepis, na mocy którego należące do poprzedników prawnych powódki nieruchomości leśne o obszarze mniejszym niż 25 ha nie zostały znacjonalizowane. Takie stanowisko pozostaje w oczywistej sprzeczności z treścią powołanego przepisu, wynika z niego bowiem, że lasy i grunty leśne należące do osób fizycznych, których grunty były objęte przepisami art. 2 ust. 1 lit. b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, podlegały nacjonalizacji niezależnie od swojego obszaru. Wykładnia gramatyczna, która ma pierwszeństwo, nie pozostawia w tym względzie wątpliwości. Na marginesie można zauważyć, że treść tego przepisu pozostaje w zgodzie w założeniami ówczesnej władzy, której celem było odebranie właścicielom majątków ziemskich wszelkiej własności.

Uwzględniając te uregulowania prawne należy stwierdzić, że oddalenie powództwa o wydanie działek leśnych, które, jak wykazano, przeszły na własność Skarbu Państwa, było zasadne, chociaż z innych względów, niż wskazane przez Sąd Apelacyjny. W takiej sytuacji nie ma potrzeby odnoszenia się do kwestii związanych z możliwością nabycia własności niektórych spośród działek będących przedmiotem żądania przez Skarb Państwa w drodze zasiedzenia, stał on się bowiem ich właścicielem na mocy przepisów dekretu o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa.

Z tych względów Sąd Najwyższy oddalił kasację (art. 393¹² k.p.c.). (...)